

УДК 338.48

*М. П. Бутко,
д. е. н., професор,
О. О. Самко,
аспірант кафедри менеджменту
Чернігівський державний технологічний університет*

ГЕНЕЗИС ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У період ринкових трансформацій важливим напрямком розвитку економіки є підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу. Тому перед науковцями постає завдання якісної і кількісної його оцінки. Одним із структурних елементів економічного потенціалу є потенціал туристичної галузі. Але для того щоб чітко визначити його місце і роль у складі економічного простору регіону, необхідно проаналізувати стан та виявити проблеми, які потребують розв'язання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

На сьогодні існує багато наукових розробок з питань розкриття сутності потенціалу країни, регіону, підприємства та оцінки їх складових. Всі дослідження розрізняються за своєю методологією, підходами до вивчення, а отже, і науковими результатами.

Так, наприклад, дослідженням та оцінкою загального "економічного потенціалу" на макро- та мезорівні займалися такі науковці, як: Амоша О.І., Бистряков І.К., Геєць В.М., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Долішній М.І., Дорогунцов С.І., Мельник А.Ф., Лапін Є.В., Максимов В.В., Квасній М., Епіфанов А.О., Бузько І.Р.

Серед вчених, які займаються вивченням категорії "економічний простір", можна виділити таких, як:

Чернюк А.Г., Пепа Т.В., Качала Т.М., Фашевський М.І.

Дослідженням безпосередньо рекреаційного потенціалу та потенціалу туристичної галузі займалися: Куценко В.І., Шаблій О.І., Бейдик О.О., Мацола В.І., Безносок В.Д., Кифяк В.Ф., Давиденко І.В., Гуменюк Ю.П., Шмагіна В.В., Черчик Л.М., Щепанський Е.В., Стецюк О.В., Молнар О.С. та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Дане дослідження спрямоване на аналіз теоретичних розробок щодо складу туристичного потенціалу, а також на авторську його інтерпретацію та визначення його місця в структурі економічного простору регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для чіткого методичного підходу до оцінки туристичного потенціалу регіону, на наш погляд, слід визначити його місце у складі економічного простору та економічного потенціалу.

Економічний простір як економічна категорія визначається сукупністю економічних відносин, що формуються на основі єдиних правил їхнього регулювання й розвиваються на території, яка не має внутрішніх економічних меж для переміщення робочої сили, капіталу, товарів і послуг. Економічний простір характеризується сукупністю відносин між економічними об'єктами, сполученими їх системами, що розташовані на конкретній території і динамічно розви-

ваються в часі [2, с. 11—13]. Регіональний економічний простір являє собою систему реально існуючих економічних зв'язків, що постійно розвиваються і поглиблюються в процесі взаємопроникнення, взаємного доповнення й забезпечення економічної доцільності господарюючих структур, між якими існує стійкий територіальний поділ праці [2, с. 23].

В цьому контексті під економічним потенціалом розуміють наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальну структуру та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [6, с.13]. Це широковживане трактування даного поняття.

Інколи "потенціал" ототожнюють виключно з ресурсами, що, на наш погляд, є вкрай некоректним. Різниця між цими поняттями є очевидною, оскільки ресурси можуть існувати незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал не може бути відокремлений від них. До того ж, поняття "ресурси" включають матеріальні та нематеріальні засоби, а потенціал — це на додаток ще й здатність соціуму використати наявні ресурси.

Багато науковців, використовуючи в своїх працях поняття "потенціал", закладають в нього зміст поняття "потенція". О.І. Самоукін розмежовує ці поняття. На його думку, поняття "потенціал" включає тільки ті ресурси, які володіють дієвими, конкретними, вивченими можливостями, які вже на даний момент можуть використовуватись у суспільному виробництві. А поняття "потенція" включає такі ресурси, які створюють приховані можливості [20, с. 6].

Ми поділяємо саме такий науковий підхід і вважаємо такими основні відмінності між цими:

1. Потенція прихованими можливостями здатності для якої-небудь діяльності, що можуть проявитись за певних обставин. Потенціал же характеризується реальними, конкретними, сформованими в процесі економічної діяльності можливостями, котрі тимчасово не реалізуються з будь-яких об'єктивних чи суб'єктивних причин.

2. Потенція виражає максимально можливу або ж розрахункову здатність суспільства до використання наявних ресурсів господарюючого суб'єкта, господарської системи для виробництва товарів і послуг, тоді як "потенціал" — їх реальну здатність до використання наявних ресурсів з урахуванням ринкових потреб.

3. У підсумку всі ресурси, котрі ми здатні кількісно і якісно оцінити, а також реально задіяти їх в ни-

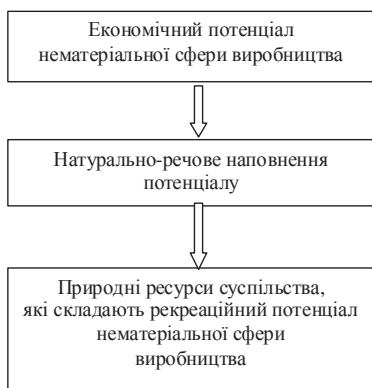

Рис. 1. Місце рекреаційного потенціалу в структурі економічного потенціалу

нішніх умовах, будуть формувати поняття "потенціал". Всі інші ресурси і можливості, котрі існують тільки в теорії, — не що інше як "потенція".

Виходячи із цієї сукупності дослідження, під "економічним потенціалом" держави слід розуміти сукупність економічних можливостей, які можуть бути використані трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємств, організацій, галузей, народного господарства в цілому з приводу повного використання їх здатностей до вироблення матеріальних благ та послуг для забезпечення матеріальних потреб суспільства, господарюючих суб'єктів, особистих потреб населення.

Існує два компоненти економічного потенціалу [21, с. 5]:

1. Об'єктивний (сукупність трудових, нематеріальних, матеріальних, природних ресурсів, які задіяні та не задіяні у суспільному виробництві і які можуть брати участь в ньому).

2. Суб'єктивний (економічні здатності працівників, трудових колективів до використання ресурсів та виробленню максимального обсягу матеріальних благ і послуг).

Саме поєднання цих двох складових та максимальне їх використання у взаємозв'язку в просторових рамках призведе до ефективної реалізації економічного потенціалу конкретного регіону.

Якщо схематично представити місце рекреаційного потенціалу в економічному потенціалі, то схема буде мати наступний вигляд (рис. 1).

З даного рисунка видно, що потенціал рекреаційної сфери розглядається переважно з точки зору наявності рекреаційних ресурсів, що значно спрощує його вимір, але не розкриває його сутності.

А.Ф. Мельник у своїх дослідженнях визначає економічний потенціал як складову частину інтегрального показника потенціалу регіону, поряд із соціальним (трудовим), природно-

ресурсним, інфраструктурним, інвестиційним, науково-технічним, податковим та експортним потенціалом [19, с. 99].

При цьому сукупний потенціал регіону формалізується наступною функціональною залежністю:

$$PT_s = f(E_n, I_n, S_n, N_t, P_r, I_f, E_k, T_x),$$

де PT_s — величина сукупного потенціалу регіону;

E_n — економічний потенціал;
 I_n — інвестиційний потенціал;
 S_n — соціальний потенціал;
 N_t — науково-технічний потенціал;

P_r — природно-ресурсний потенціал;
 I_f — інфраструктурний потенціал;

E_k — експортний потенціал;
 T_x — податковий потенціал.

Із дослідження видно, що економічний потенціал тут виступає лише складовим елементом сукупного потенціалу території, а не головною утворюючою, як це було представлено в розробках вище.

В. В. Максимов визначає економічний потенціал регіону як інтегральну складову всього народного подарського комплексу [10, с. 15]. На його думку, незалежно від конкретного регіону до його соціально-економічного потенціалу входять: природно-ресурсний, соціально-екологічний, соціально-демографічний, науково-технічний, виробничий, аграрний, трудовий, науковий, рекреаційний, інформаційний, соціальний, етнокультурний, організаційний потенціали.

За твердженнями цього вченого, поняття "економічний потенціал" регіону включає всі компоненти відтворення на регіональному рівні з урахуванням не тільки його здійснення в теперішній час, але також можливостей інтенсифікації в перспективі.

У працях іншої групи вчених [7, с. 11] економічний потенціал визначається як "сукупна здатність економіки та її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і потреби споживача". Автори зосереджують увагу на регіональних підходах до оцінки розвитку і використання економічного потенціалу окремих територій, наголошують на тому, що тільки "вміле поєднання загальнодержавних та регіональних інтересів створює умови для ефективного використання природно-ресурсного та економічного потенціалу регіону". Тобто якщо на певний час абстрагуватись від регіонального аспекту, знову ж таки бачимо, що економічний потенціал

ототожнюється з ресурсним.

Для реальної оцінки економічного потенціалу регіону пропонується включити в дане комплексне поняття наступні показники [7, с. 20]:

$$EP = f(X_1 * X_2 * X_3 * X_4 * X_5 * X_6),$$

де X_1 — комплексний показник забезпеченості регіону природними ресурсами, X_2 — комплексний показник забезпеченості регіону трудовими ресурсами, X_3 — комплексний показник наявних виробничих потужностей, X_4 — комплексний показник фінансових ресурсів регіону, X_5 — інноваційний фонд регіону, X_6 — потенційний регіональний ВВП.

В даному дослідженні економічний потенціал регіону виступає як головна утворююча потенціалів нижчих рівнів, які виступають факторами впливу на його величину.

У роботі Д.Є. Козенкова, В.В. Вашкелевича, К.М. Солошенко, Е.П. Якубової [8, с. 52] "потенціал об'єкта управління" визначається як "сукупна можливість наявних фінансових, матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних і інших ресурсів, що забезпечують виробництво товарів та послуг для реалізації цілей цього об'єкта". Дана група дослідників аргументує різницю між рівнем потенціалу та обсягом його носіїв [8, с. 51].

Отже, як видно із наукових досліджень, категорія "економічний простір" є не тільки більш ємною і комплексною, а й включеною в "економічний потенціал".

Що стосується безпосередньо потенціалу туристичної та рекреаційної сфери, то хоча він є складовою економічного потенціалу, на сьогодні тут також існує багато наукових нашарувань.

Проаналізувавши публікації за тематикою дослідження, можна зробити висновок, що чіткого розмежування понять "туристичний", "рекреаційний", "природно-ресурсний", "рекреаційно-туристичний", "природний" потенціал не існує. В більшості випадків вони ототожнюються, що не дає змоги чітко визначити межі відмінностей цих понять, а отже унеможливорює виявлення впливу кожного з цих видів на соціально-економічний розвиток регіону. Тому перед нами стоїть завдання чіткого визначення поняття "туристичний потенціал" в регіональному розрізі та розкриття його сутності.

Ю. П. Гуменюк [17] в своєму дослідженні під час проведення оцінки "природного-рекреаційного потенціалу" ототожнює останній з "природно-ресурсним потенціалом", що, на нашу думку, є не зовсім коректним. Він розділяє природно-рекреаційний потенціал між ресурсами

відпочинку і туризму та ресурсами санаторно-курортного лікування. Паралельно з цим автор, використовуючи системно-структурний підхід, проводить аналіз компонентної структури природно-ресурсного потенціалу України, оцінюючи потенціал ресурсів за наступними складовими: мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні ресурси.

В. І. Мацола [11, с. 17] у своїх дослідженнях потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу регіону оцінює його як в натуральних, так і у вартісних показниках. При чому натуральними показниками, на його думку, є "запаси ресурсів і виражена через них продуктивна спроможність кількісного задоволення рекреаційного попиту населення в області". Натуральним виразником рекреаційно-туристичного потенціалу області він визначає її рекреаційну місткість, вимірює її в кількості людей, які можуть користуватись послугами: санаторно-курортних закладів, установ туризму та установ відпочинку. Економічна оцінка даного виду потенціалу проводиться в розрізі існуючих та перспективних центрів відпочинку, туризму та санаторно-курортного лікування, виходячи з ціни рекреаційно-туристичних послуг. Слід зазначити, що дослідження автора базуються на ресурсному підході в оцінці потенціалу.

В. Д. Безносок [16] досліджує туристично-рекреаційний потенціал регіонів в контексті туристично-оздоровчого комплексу, розвиток якого визначає такими факторами, як: історичні та культурні, архітектурні та археологічні, релігійні та природно-рекреаційні ресурси, кліматичні умови та бальнеологічні ресурси, розвиток всіх видів транспорту, ступінь розвитку матеріальної бази туризму. Знову ж таки дослідження потенціалу базується на ресурсному підході, без надання потрібної уваги та значущості саме економічної здатності до використання ресурсів.

О. О. Бейдик [1] у своїх дослідженнях не вводить таке поняття, як "потенціал", але проводить детальну оцінку рекреаційно-туристських ресурсів за їх видами: природно-антропогенні, суспільно-історичні ресурси, трансресурсні об'єкти, гомогенні, паракреаційні (латентні) ресурси. Слід зауважити, що дана методика оцінки, на наш погляд, нині є найбільш повною і частково може бути використана при оцінці складових елементів "туристичного потенціалу".

В. В. Шамагіна [12, с.39] подає компонентну структуру природно-ресурсного потенціала окремої території за такими видами ресурсів: мінеральні, водні, земельні, лісові,

фауністичні та рекреаційні. Автор будує модель ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу, визначаючи три його підсистеми:

1) базисні ресурси (земельний фонд, гідроресурси, лісові, клімат, пам'ятки природи та історії і архітектури, атрактивність, рельєф, пора року і т.ін.);

2) доповнюючі ресурси (матеріально-технічна база, трудові ресурси, промислове забезпечення, агропромисловий потенціал, виробнича інфраструктура, соціально-побутова, інформаційно-комунікативна, екологічна, ринкова інфраструктура, транспортне забезпечення, віковий та освітній склад персоналу, інженерна підготовка, технічне оснащення, забезпеченість регіона трудовими ресурсами і т.ін.);

3) лімітуючі фактори (демографічні, соціально-економічні, політичні, культурні, психологічні мотиви, звички і традиції, культурно-освітній рівень, мода, стан здоров'я та фізичного розвитку, рівень доходів та платоспроможність, цінні параметри, попит на послуги і т.ін.).

Зазначена модель є, на нашу думку, достатньо повною для оцінки природно-ресурсного потенціалу.

А.М. Черчик у своїй праці [23, с. 7] визначає природно-рекреаційний потенціал як здатність розвіданих та експлуатаційних природних рекреаційних ресурсів сприяти відновленню здоров'я людей, їх відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку. В основі авторської компонентної оцінки лежить методика, сутність якої полягає у визначенні сукупної можливості природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей з врахуванням запасів та норм використання. Природно-рекреаційний потенціал складається з таких компонентів:

- мисливські угіддя;
- річкові та озерні пляжі;
- неорганізований короточасний відпочинок;
- організований короточасний відпочинок;
- кліматолікувальні місцевості;
- озерні родовища сапропелю;
- лікувальні грязі;
- мінеральні води;
- організований та неорганізований туризм.

У даних дослідженнях використовується ресурсний підхід до оцінки потенціалу, що є не досить повним для оцінки потенціалу туристичної та рекреаційної сфери.

За М.С. Нудельманом [15, с. 63] природний рекреаційний потенціал (ПРП) — це частина природного потенціалу. Конкретизуючи сутність природного рекреаційного

потенціалу регіону, вчений характеризує його як максимальну сукупну продуктивну здатність природних рекреаційних ресурсів, що визначає їх продуктивність і споживчі властивості народногосподарської цінності природних рекреаційних ресурсів території, регіону. За авторською методикою, оцінку природно-рекреаційного потенціалу проводять в двох напрямках:

1. Розрахунок продуктивності рекреаційних ресурсів (її показником є кількість людей, яким можна надати послуги з лікування, відпочинок, туристичні послуги виходячи з запасів природних рекреаційних ресурсів регіону за рік).

2. Розрахунок народногосподарського ефекту від його використання.

Існує також інше визначення "рекреаційного потенціалу" території як ступінь потужності певної території в рекреаційному відношенні, сукупність засобів, необхідних для здійснення рекреаційної діяльності [14, с.266]. В даному дослідженні наводиться структура рекреаційного потенціалу території, яка включає наступні елементи:

1. Реалізована частина рекреаційного потенціалу території (вона включає: рекреаційні ресурси, задіяні в рекреаційній споживчій та господарській діяльності; трудові ресурси, зайняті у рекреаційній господарській діяльності, які формують існуючі рекреаційні послуги; існуюча рекреаційна інфраструктура).

2. Перспективна частина рекреаційного потенціалу території (вона включає: паракреаційні ресурси, резервні рекреаційні території, створення нових об'єктів рекреації; залучення нових та підвищення кваліфікації трудових ресурсів, зайнятих у рекреаційній господарській діяльності, які будуть формувати нові види рекреаційних послуг; побудова нової та реконструкція і переоснащення існуючої рекреаційної інфраструктури.

Автор поділяє рекреаційні ресурси на такі групи: об'єкти рекреації, рекреаційні угіддя, рекреаційні властивості простору, явища та процеси рекреаційної дії, рекреаційні заклади, рекреаційні заходи.

Інші науковці [9, с. 256] пропонують дослідження регіонального рекреаційно-туристичного потенціалу за ступенем і можливостями розвитку різних видів і форм туризму. Слід зауважити, що в даній науковій статті немає чіткого визначення поняття "рекреаційно-туристичний потенціал".

У дослідженнях І.В. Давиденка [18, с.72] рекреаційно-туристичний потенціал визначається як потенціал усіх ресурсів, що не тільки задо-

вольняють біологічні (психофізіологічні) і соціальні (духовно-інтелектуальні) потреби людей, але й являють собою ресурсний потенціал відповідної економічної діяльності регіону. Це свідчить, що автор є прихильником ресурсного підходу при дослідженні потенціалу туристичної та рекреаційної галузі.

За дослідженнями Е.В. Щепанського [13] структура природного рекреаційно-туристичного потенціалу присутні 2 складові: санаторно-курортне лікування та туризм і відпочинок. Рекреаційний потенціал території він визначає наявністю, різноманітністю та потужністю рекреаційних ресурсів.

За О.І. Шаблієм рекреаційний потенціал — це система природних і суспільних об'єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватися або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення (рекреації), поповнення, розширення чи нагромадження духовних і фізичних сил людини у вільний від основного виду її діяльності час. Дане визначення використовує у своїй праці О.В. Стецюк [20].

Згідно з [6 с. 260] "рекреаційний потенціал" виступає рівноцінною передумовою розвитку туризму разом з вигідним геополітичним положенням, сприятливими кліматичними умовами, розвинутою мережею транспортних сполучень, культурною спадщиною. Тобто дана категорія не включає вищенаведені, що засвідчує ресурсний підхід до визначення рекреаційного потенціалу.

Генезис теоретичних засад визначення сутності туристичного по-

тенціалу регіону виявив, що:

— переважна частина дослідників вивчають потенціал галузі або сфери виробництва на основі ресурсного підходу, тобто оцінюючі максимальні обсяги ресурсів, що можуть бути використанні при виробництві товарів та послуг;

— деякі вчені, вивчаючи туристичну галузь, спрощують поняття її потенціалу, переводячи його на більш нижчий рівень в загальній структурі економічного потенціалу регіону.

На наш погляд, туристичний потенціал регіону — це сукупність всіх наявних ресурсів території, необхідних для здійснення туристичної діяльності, а також економічна здатність максимально їх використати для задоволення ринкових потреб в туристичних послугах.

Одним з напрямків, який ми будемо використовувати в подальших дослідженнях для структуризації туристичного потенціалу, зображений на рис. 2.

1) механізм взаємодії речової і ринкової складової туристичного потенціалу;

2) речова складова туристичної інфраструктури;

3) ринкова складова туристичної інфраструктури;

4) речова складова туристичного потенціалу;

5) ринкова складова туристичного потенціалу.

Отже, як видно зі схеми, найширшою економічною категорією, яка має найбільше наповнення, є "економічний простір". Як уже зазначалося, він визначається сукуп-

істю економічних відносин, що формуються на основі єдиних правил їхнього регулювання й розвиваються на території, яка не має внутрішніх економічних меж для переміщення робочої сили, капіталу, товарів і послуг. Це визначення є загальним незалежно від того, на якому рівні ми його будемо розглядати — на національному чи регіональному. Вивчаючи його на регіональному рівні, ми будемо під поняттям "територія" розуміти економічну категорію "регіон".

Представляючи категорію "економічний потенціал" в галузевому розрізі, туристичний потенціал буде представлений як складова економічного потенціалу, оскільки одним із важливих питань, з нашої точки зору, є розуміння сфери туризму не як сфери послуг, а саме як окремої галузі національної економіки [4, с. 3—7].

Адже галузь — це сукупність господарюючих суб'єктів різних форм власності, котрі виробляють однорідну продукцію чи послуги і різняться характером виконуваних функцій.

В діючій системі національних рахунків України туризм — це всього лиш окремий вид послуг, хоча він об'єднує в собі мережу об'єктів природно-заповідного фонду, історико-культурну спадщину, транспортне, готельно-ресторанне, інформаційне, інтелектуальне обслуговування специфічної категорії людей. Причому це не розрізнені підходи до задоволення потреб туристів, а комплексна, гармонізована і синергічна діяльність.

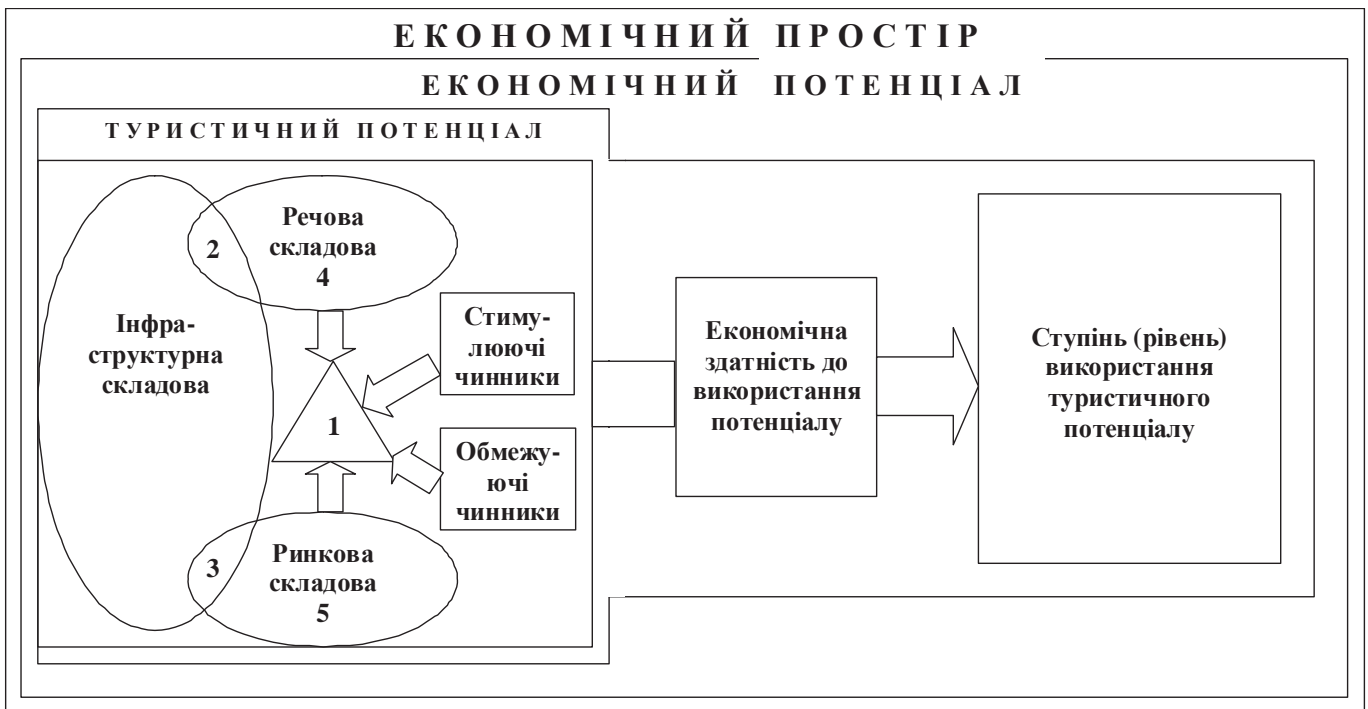

Рис. 2. Структура туристичного потенціалу

Як і вся економіка, туристична галузь — надто рухома система і навіть більше, ніж інші, оскільки її продукцію неможливо виготовити задалегідь, а тим більше накопичувати її на складі. На додаток до всього споживач, керуючись якимись непередбаченими обставинами, може прийняти непрогнозоване рішення, відмовитись від придбання цих благ.

Водночас національний туризм, хоч і потребує вагомих інвестицій, але має досить високий рівень окупності вкладених коштів, сприятиме прискоренню інфраструктурного облаштування території та швидко формуватиме нові робочі місця, переважно інтелектуально-го змісту.

Сучасна індустрія туризму європейських країн, яка є найбільш потужною в світі, почала формуватись у середині ХХ століття. Саме в цей період у країнах Західної Європи туризм почав набувати статусу найбільш динамічного сектора економіки, і саме завдяки йому багато з країн зробили потужний ривок в економічному розвитку. В останні роки помітних успіхів у становленні цієї галузі досягли Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, Болгарія, Туреччина, країни Азії, Африки. За темпами зростання кількості міжнародних туристичних подорожей у січні — серпні 2008 року в порівнянні із січнем — серпнем 2007 року країни Середнього Сходу займають лідируючі позиції із 17,3%. Далі за цим рейтингом йдуть країни Америки (5,6%), Азії (4,3%), Африки (3,2%). Найменші темпи зростання протягом цього періоду спостерігались у країнах Європи (1,7%). За кількістю міжнародних подорожей у 2007 році лідерами залишались наступні країни: Франція, Іспанія, США, тоді як за грошовими надходженнями від міжнародного туризму США посідали перше місце, Франція і Іспанія займали другу позицію в рейтингу [24].

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), доходи від туристичної діяльності в світі щорічно зростають в середньому більш ніж на 5% і складають близько 10% валового національного продукту. Наприклад, в 2007 році грошові надходження від міжнародного туризму становили 856 млрд долл. Це на 5,6% більше, ніж у 2006 році. Щорічно зростає кількість міжнародних туристичних подорожей (з 2004 по 2007 роки спостерігалось щорічне зростання в середньому на 7%, хоча довготривала тенденція завжди засвідчувала 4% щорічне зростання). Це були історично найсильніші роки в аспекті розвитку туризму. Щодо 2008 року, як засвідчує ВТО, з січня

до серпня зростання відбулося в середньому на 3,7% в порівнянні з аналогічним періодом 2007 року. Тенденція незначного зменшення, насамперед, пов'язана зі зниженою кон'юнктурою туристичного ринку, викликаною загальносвітовими економічними проблемами [24].

Туристична галузь уже посідає перше місце серед експортних галузей світового господарства. Вже зараз за рівнем доходів вона випереджає надходження від продажу нафти та нафтопродуктів, експорту автомобілів, електронного обладнання і апаратури.

З огляду на інтеграційні процеси в світі та стратегію України в цьому напрямку, нам потрібні рішучі і результативні кроки як на державному, так і на місцевому рівнях.

З огляду на потреби формування туристичної галузі економіки, наявні національні ресурси в цій сфері, до складу туристичного потенціалу регіонів слід включати:

- 1) інвестиційну складову як основу нарощування обсягів ринку;
- 2) історико-культурну спадщину як речову складову;
- 3) інфраструктурну або обслуговуючу складову;
- 4) інтелектуальну складову як основу для інноваційного розвитку;
- 5) інформаційні ресурси як комунікаційну складову.

Інвестиційна складовка визначається обсягами власних, залучених і запозичених ресурсів регіональної господарської системи для утримання в належному стані історико-культурної спадщини регіону, інфраструктурного облаштування індустрії туризму, інтелектуального супроводу та запровадження інформаційних технологій управління нею.

Склад історико-культурної спадщини представлений як частина рекреаційно-туристських ресурсів на рисунку 3 [1, с. 48].

Склад туристичної інфраструктури можна представити у вигляді сукупності наступних складових елементів:

- 1) транспортне обслуговування;
- 2) готельне господарство;
- 3) заклади побутового та медичного обслуговування;
- 4) заклади торгівлі та громадського харчування;
- 5) сфера дозвілля та відпочинку.

Щодо інтелектуальної складової, тут потрібно відзначити, що вона є найвагомішою. Це можна пояснити тим, що:

1. Завдяки кадровій домінанті в процесі суспільного виробництва створюються та/або підтримуються в належному стані всі інші елементи туристичного потенціалу.

2. Рівень її розвитку в значній мірі визначає темпи розвитку галузі

туризму та формує її конкурентні переваги.

3. Рівень розвитку туристичної галузі вимагає випереджуючого розвитку інтелектуальної складової, оскільки саме така взаємозалежність дозволяє ефективно використовувати та одночасно нарощувати туристичний потенціал.

Інформаційні ресурси дають можливість споживачам туристичного продукту через Internet-мережу та інші комунікаційні, друковані, електронні джерела здійснювати маркетингові дослідження кон'юнктури національного ринку та підтримувати та підтримувати його конкурентоспроможність.

Наприклад, в Чернігівській області зосереджено більше 200 визначних пам'яток історії та архітектури XI—XII і XVII—XIX ст.ст., які мають світове значення. Окрім цього, більше 20% її території складають ландшафти, котрі придатні для рекреації, а загальна кількість природних заповідних об'єктів перевищує 500 одиниць.

Ефективно задіяти цей потенціал можливо лише через формування маршрутно-мережі, інформаційних потоків та запровадження інформаційних технологій управління туристичною галуззю.

ВИСНОВКИ

Дослідження засвідчили, що "туристичний потенціал" — це сукупність всіх наявних ресурсів, а також здатність регіону максимально їх використати для прискорення темпів економічного розвитку.

Використання системного підходу до визначення туристичного потенціалу дає змогу чітко визначити його місце в структурі економічного потенціалу і спрямувати його використання у відтворювальні процеси та позитивні структурні зрушення в регіональних соціально-економічних системах. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на проведення якісної та кількісної оцінки туристичного потенціалу.

Література:

1. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 424 арк.
2. Бистряков І.К., Чернюк Л.Г. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: РВПС України НАН України, 2006. — 56 с.
3. Бузько І.Р., Дмитренко І.Є., Сущенко О.А. Стратегічний потенці-

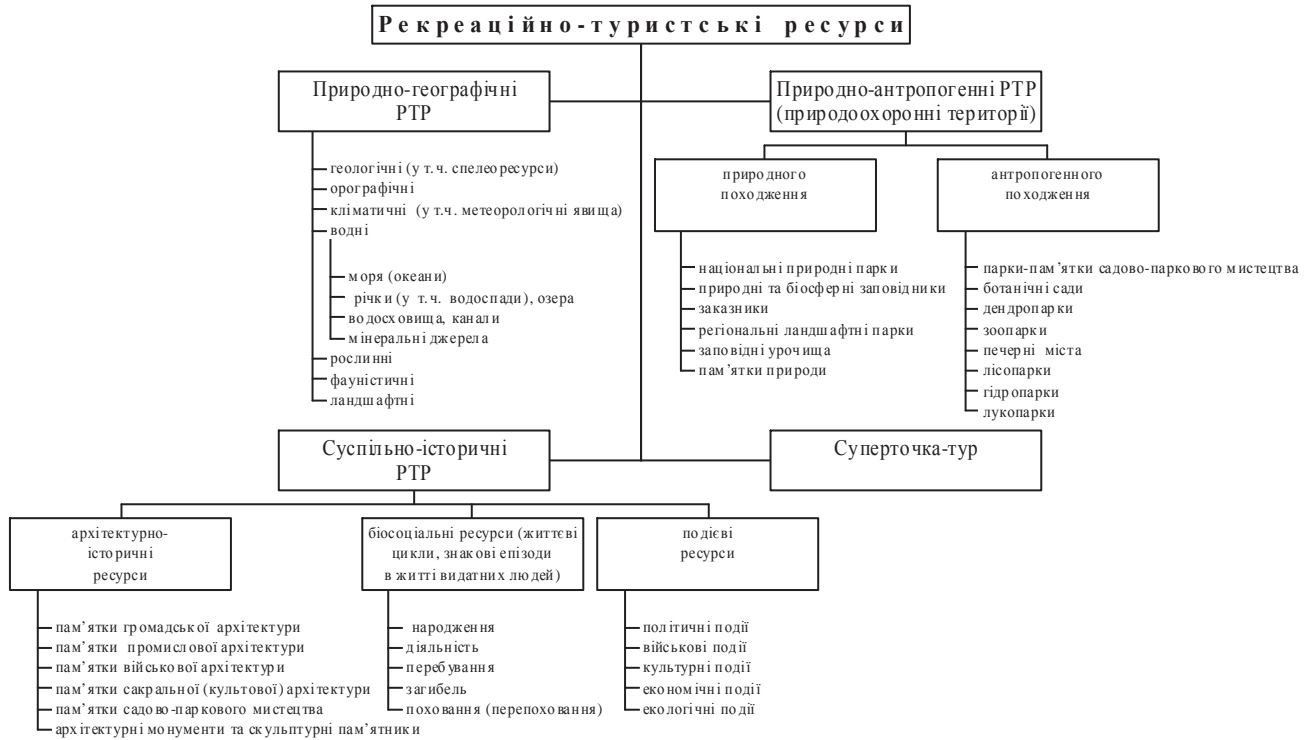

Рис. 3. Структура основних типів рекреаційно-туристських ресурсів (структура макроблоків)

ал і формування пріоритетів у розвитку підприємств: Монографія. — Алчевськ: Вид-во ДМГУ, 2002. — 216 с.

4. Бутко М.П. Туризм — важлива галузь економіки // Сіверянський літопис. — 1997. — № 4. — С. 3—7.

5. Данилишин Б.М., Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2005. — 19,7 друк.арк.

6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 848 с.

7. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання: Монографія / І.М.Школа, Т.М.Ореховська, І.Д.Козменко та ін. / За ред. І.М.Школи. — Чернівці, 2003. — 464 с.

8. Козенков Д.Є., Вашкелевич В.В., Солошенко К.М., Якубова Е.П. Інноваційний розвиток та людський потенціал. Оцінка та стимулювання. — Дніпропетровськ, 2004. — 157 с.

9. Луганська Т., Кампов Н. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні // Регіональні студії. Збірник наукових праць. — Ніжин, 2007. — 308 с.

10. Максимов В.В. Економічний потенціал регіону. Аналіз, оцінка та використання. — Луганськ: ВНУ ім. В. Даля, 2002. — 360 с.

11. Мацола Василь Іванович. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.02 / НАН України; Інститут регіональних досліджень. — Львів, 1996.

12. Механізми мобілізації природно-ресурсного потенціалу розвитку рекреації та туризму (на прикладі Українського Причорномор'я): Дис... канд. екон. наук: 08.08.01 / В.В. Шмагіна; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. — О., 2001.

13. Науково-методичні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Е.В. Щепанський; Наук.-дослід. екон. ін-т М-ва економіки та з питань європ. інтеграції України. — К., 2003. — 17 с.

14. Новикова В. Оптимізація рекреаційної діяльності як важлива умова збалансованого розвитку регіону // Регіональні студії. Збірник наукових праць. — Ніжин, 2007. — 308 с.

15. Нудельман М.С. Соціально-економічні проблеми рекреаційного природопольовання. — К.: Наукова думка, 1987. — 132 с.

16. Організаційно-економічне та інформаційне забезпечення розвитку туристично-оздоровчого комплексу в регіонах України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / В.Д. Безносок; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — А., 2001. — 19 с.

17. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу (на прикладі Тернопільської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Ю.П. Гуменюк; НАН

України. Ін-т регіон. дослідж. — А., 2005. — 22 с.

18. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону: Дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / І.В. Давиденко; Одес. держ. екон. ун-т. — О., 2006.

19. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: Монографія / Кол. авт.; За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 608 с.

20. Проскураков В.М., Самоукин А.И. Економічний потенціал соціальної сфери: содержание, оценка, анализ. — М.: Экономика, 1991. — 159 с.

21. Самоукин А.И. Потенціал нематеріального виробництва. — М.: Знание, 1991. — 64 с. — (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Практика хозяйствования и управления"; № 3).

22. Стецюк Оксана Василівна. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація: Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — А., 2006. — 20 с.

23. Формування та розвиток територіальної рекреаційної системи регіону (на прикладі Волинської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Л.М. Черчик; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — А., 1999. — 20 с.

24. <http://www.unwto.org>
Стаття надійшла до редакції 03.01.2009 р.